

ЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ВИЛУЧЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС ЧИ ПІСЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО- МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Володимир Мішалов¹, Світлана Пустовіт¹, Валерій Войченко²,
Ігор Твердохліб³, Сергій Козлов³, Олександр Маєвський⁴

¹Національний університет охорони здоров'я МОЗ України імені П. Л. Шупика, м. Київ, Україна

²ДСУ «Дніпропетровське обласне бюро судово-медичної експертизи» МОЗ України, м. Дніпро, Україна

³ЗВО «Дніпровський державний медичний університет МОЗ України», м. Дніпро, Україна

⁴Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України, м. Київ, Україна

Резюме. На основі аналізу міжнародних та вітчизняних етико-правових та законодавчих засад вилучення біологічних/анатомічних матеріалів для наукових досліджень, Кримінального процесуального кодексу України та низки законів України, що стосуються судової експертизи, поховання та похоронної справи, удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, інших питань у сфері охорони здоров'я, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині, а також відповідно до наказу МОЗ України «Деякі питання організації посмертного донорства» обґрунтований порядок вилучення частин тіла, органів і тканин, крові чи інших біологічних матеріалів померлої особи в бюро судово-медичної експертизи для виконання наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини.

Мета роботи. Надати етико-правове та законодавче обґрунтування порядку вилучення біологічних матеріалів померлої людини в бюро судово-медичної експертизи України для наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини.

Матеріали та методи. Методологія дослідження – загальнонаукова. Об'єктом дослідження є міжнародні та вітчизняні етико-правові та законодавчі нормативні документи, що регулюють порядок вилучення біологічних матеріалів від трупа людини для наукових досліджень під час чи після проведення судово-медичної експертизи.

Науково-дослідна робота. Стаття є результатом науково-дослідної роботи кафедри морфології, клінічної патології та судової медицини НУОЗ України імені П.Л. Шупика «Наукове обґрунтування сучасної патоморфологічної діагностики та встановлення клініко-морфологічних відповідностей при різних захворюваннях» (2021-2025 рр.). Державна реєстрація № 0116U007906.

Біоетика. Рукопис статті схвалено комісією з етики та академічної

добросовісності НУОЗ України імені П.Л. Шупика (протокол 12/2 від 11.06.2025).

Результати. На основі аналізу сучасних етико-правових та законодавчих вимог були обґрунтовані особливості порядку вилучення біологічних матеріалів померлої людини в бюро судово-медичної експертизи України для наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини.

Висновки. Планування та виконання наукових морфологічних досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини слід виконувати в рамках угоди про співпрацю між адміністрацією вищого (фахового передвищого) закладу, післядипломної освіти чи науково-дослідної установи та державної спеціалізованої установи – ДСУ «Бюро судово-медичної експертизи», яка передбачає можливість доступу до архівного матеріалу бюро та/або вилучення біологічних матеріалів із тіла померлої особи під час чи після проведення судово-медичної експертизи. Основними етичними принципами та етико-правовими нормами при вилученні біологічних матеріалів для наукових досліджень під час чи після проведення судово-медичної експертизи та роботи з архівним матеріалом бюро є: 1) етичний принцип поваги до гідності та автономії особистості: у разі відсутності зажиттєвого волевиявлення вилучати частини тіла, органи та тканини померлого з науковою метою, лише за умови наявності добровільної інформованої згоди родичів померлого (за умови наявності у родичів дозволу на поховання тіла); 2) принцип вразливості: дотримуватися заборони вилучення анатомічних матеріалів у померлих осіб, які належать до дітей-сиріт; недієздатних осіб; загиблих примусовою смертю осіб; осіб, які загинули при виконанні ними службових обов'язків та внаслідок збройної агресії проти України; 3) принцип конфіденційності: отримана в процесі наукового дослідження наукова інформація, яка може ідентифікувати особу померлого, повинна зберігатися у таємниці.

Ключові слова: анатомічний/біологічний матеріал, етико-правові та законодавчі вимоги, біоетика, судово-медична експертиза, наукові дослідження, анатомія, гістологія, цитологія, ембріологія людини, судова медицина.

ETHICAL, LEGAL AND LEGISLATIVE FEATURES OF THE PROCEDURE FOR EXTRACTING BIOLOGICAL MATERIALS FOR SCIENTIFIC RESEARCH DURING OR AFTER FORENSIC EXAMINATION

Volodymyr Mishalov, Svitlana Pustovit¹, Valeriy Voichenko², Igor Tverdokhlib³, Serhii Kozlov³, Oleksandr Mayevskiy⁴

¹P. L. Shupyk National University of Healthcare of the Ministry of Health of Ukraine, Kyiv, Ukraine

²SSI "Dnipropetrovsk Regional Bureau of Forensic Medical Examination of the Ministry of Health of Ukraine", Dnipro, Ukraine

³Dnipropetrovsk State Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Dnipro, Ukraine

⁴Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of

Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. Based on an analysis of international and domestic ethical, legal and legislative principles for the extraction of biological/anatomical materials for scientific research, the Criminal Procedure Code of Ukraine and a number of laws of Ukraine relating to forensic examination, burial and funeral proceedings; improving the organization of medical care with the use of transplantation, other issues in the field of health care that regulate the transplantation of anatomical materials to humans, as well as the order of the Ministry of Health of Ukraine "Some Issues of Organizing Postmortem Donation" substantiates the procedure for removing body parts, organs and tissues, blood or other biological materials of a deceased person to the forensic medical examination bureau for conducting scientific research in anatomy, histology, cytology, human embryology and forensic medicine.

The aim of the study. To provide ethical, legal and legislative justification of the procedure for the extraction of biological materials from a deceased person in the Bureau of Forensic Medical Examination of Ukraine for scientific research in anatomy, histology, cytology, human embryology and forensic medicine.

Materials and methods. The research methodology is general scientific. The object of the research is international and domestic ethical, legal and legislative regulatory documents that regulate the procedure for extracting biological materials from a human corpse for scientific research during the autopsy after conducting a forensic medical examination.

Scientific research. The article is the result of research of the Department of Morphology, Clinical Pathology and Forensic Medicine of the P.L. Shupyk National Institute of Health of Ukraine "Scientific Substantiation of Modern Pathomorphological Diagnostics and Establishment of Clinical and Morphological Correspondences in Various Diseases" (2021-2025). State Registration № 0116U007906.

Bioethics. The manuscript of the article was approved by the Ethics and Academic Integrity Commission of the P.L. Shupyk National Institute of Health Sciences of Ukraine (protocol 12/2 dated 11.06.2025).

Results. Based on the analysis of modern ethical, legal and legislative requirements, the peculiarities of the procedure for extracting biological materials from a deceased person in the Bureau of Forensic Medical Examination of Ukraine for scientific research in anatomy, histology, cytology, human embryology and forensic medicine were substantiated.

Conclusions. Planning and implementation of scientific morphological studies in anatomy, histology, cytology, human embryology and forensic medicine should be carried out within the framework of a cooperation agreement between the administration of a higher (pre-higher education institution), postgraduate educational institution or research institution and the State Specialized Institution "Bureau of Forensic Medical Examination", which provides for the possibility of access to the bureau's archival material and/or the extraction of biological materials from the body of a deceased person during or after a forensic medical examination. The basic ethical principles and ethical and legal norms when removing biological materials for

scientific research during or after forensic medical examination and working with archival material of the bureau are: 1) the ethical principle of respect for the dignity and autonomy of the individual: in the absence of a will during life, to remove body parts, organs and tissues of the deceased for scientific purposes, only with the voluntary informed consent of the deceased's relatives (provided that the relatives have permission to bury the body); 2) the principle of vulnerability: to comply with the ban on the removal of anatomical materials from deceased persons belonging to orphans; incapacitated persons; persons who died by forced death; persons who died in the performance of their official duties and as a result of armed aggression against Ukraine; 3) the principle of confidentiality: scientific information obtained in the process of scientific research that can identify the deceased must be kept confidential.

Key words: anatomical/biological material, ethical, legal and legislative requirements, forensic medical examination, scientific research, anatomy, histology, cytology, human embryology, forensic medicine.

Вступ. Важливою складовою медичних досліджень є пошуки морфологічних (макро-, мікроскопічних) та інших змін органів і тканин людини, зумовлених онтогенетичними, патологічними процесами, насильницькими діями та ін. Сьогодні в Україні планується і виконується велика кількість наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини. Російсько-українська війна великою мірою впливає на актуальність та затребуваність як судово-медичної експертизи, так і відповідних наукових досліджень із різних напрямків теоретичної і практичної медицини, у тому числі з нормальної анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини. Під час війни значно збільшується обсяг завдань, що постають перед судовою медициною, яка має справу з вивченням та аналізом ушкоджень, спричинених вогнепальною зброєю та вибуховими пристроями, з метою встановлення причин, механізмів та обставин травми, ідентифікації зброї, дистанції пострілу тощо. Об'єктами вивчення є органи, кістки, тканини, інші біологічні матеріали від померлих осіб, розтин яких відбувається в бюро судово-медичної експертизи з метою встановлення причин смерті. Тіло померлої людини, його фрагменти та частини також можуть бути об'єктами наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини.

Починаючи з середини минулого століття міжнародна наукова спільнота розробляє низку етико-нормативних вимог та біоетичних принципів щодо проведення медичних досліджень за участю людини та досліджень, які передбачають взяття біоматеріалів/анатомічних матеріалів у живого донора або їхнє вилучення з тіла померлої людини. Широкого застосування набувають біоетичні принципи та правила: *поваги до автономії та гідності особистості, інформованої згоди, конфіденційності, мінімізації шкоди («не нашкодь»), благодіяння, справедливості, цілісності, вразливості, відповідальності* та ін.

Зокрема, при проведенні наукових досліджень, що передбачають вилучення органів і тканин померлої особи, в центрі уваги опиняються такі питання як: проведення етичної експертизи дослідження комісією з етики;

право на фізичну недоторканність та цілісність особи (в тому числі померлої людини); автономія та гідність людини, тіло якої є об'єктом досліджень; зажиттєве складання заповіту на розпорядження власним тілом; отримання інформованої згоди від родини померлої особи на взяття органів і тканин; збереження конфіденційності; повага до останків тіла (відповідні похоронні послуги, поховання) тощо. Однією з перших спроб висвітлення правового та законодавчого обґрунтування порядку вилучення біологічних об'єктів від трупа людини для наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології були публікації Мішалова В.Д., Твердохліба І.В. та Юрченка В.Т. [1-3] і Мішалова В.Д., Юрченка В.Т. та Войченка В.В. [4] у 2016 році. Однак, з того часу минуло майже 10 років, впродовж яких відбулися зміни в законодавчому регулюванні судово-експертної діяльності [5], зокрема проведення судово-медичної експертизи, діяльності судово-медичного експерта та правового статусу людини, що померла, і відповідно – питань щодо порядку вилучення біологічних матеріалів для наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини.

Таким чином, у зв'язку з внесенням змін в існуючі міжнародні та вітчизняні етико-правові та законодавчі акти та прийняттям нових етико-правових документів та законів України, порядок вилучення органів і тканин у померлої людини під час/після проведення судово-медичної експертизи з науковою метою потребує постійного удосконалення та уточнення.

Метою нашого дослідження було проведення етико-правового та законодавчого обґрунтування порядку вилучення біологічного матеріалу від померлої людини в бюро судово-медичної експертизи для наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини.

Матеріали та методи. Методологія дослідження – загальнонаукова. Об'єктом дослідження є міжнародні та вітчизняні етико-правові та законодавчі нормативні документи, що регулюють порядок вилучення біологічних матеріалів від трупа людини для наукових досліджень під час чи після проведення судово-медичної експертизи.

Науково-дослідна робота. Стаття є результатом науково-дослідної роботи кафедри морфології, клінічної патології та судової медицини НУОЗ України імені П.Л. Шупика «Наукове обґрунтування сучасної патоморфологічної діагностики та встановлення клініко-морфологічних відповідностей при різних захворюваннях» (2021-2025 рр.). Державна реєстрація № 0116U007906.

Біоетика. Рукопис статті схвалено комісією з етики та академічної доброчесності НУОЗ України імені П.Л. Шупика (протокол 12/2 від 11.06.2025).

Результати дослідження та їх обговорення. Загальновідомо, що об'єктом наукових досліджень за спеціальностями ДАК МОН України 14.03.01. – «Нормальна анатомія», 14.03.09. – «Гістологія, цитологія та ембріологія» та інших медичних і біологічних спеціальностей – нерідко слугують органи і тканини померлих людей чоловічої і жіночої статі, різного віку, що втратили життя внаслідок травматичних ушкоджень за умови відсутності захворювань

системи кровообігу, нервової системи, органів дихання, травлення, сечостатевої системи, наявності новоутворень та ін. З іншого боку, паспорт спеціальності 14.01.25. – «Судова медицина» передбачає дослідження чинників насильницької смерті чи підозри на неї, причин, механізму і часу настання смерті.

Відповідно до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини», анатомічні матеріали – це органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини. Медичні послуги з вилучення анатомічних матеріалів у живих донорів, вилучення анатомічних матеріалів у донора-трупа здійснюються закладами охорони здоров'я, бюро судово-медичної експертизи або іншими суб'єктами господарювання, що згідно із законодавством мають право здійснювати таку діяльність [6]. Разом із терміном «анатомічні матеріали» використовується поняття «біологічні матеріали», який можна розглядати як синонім до першого терміну.

Розглядаючи етику в судовій медицині як науці, необхідно усвідомлювати не тільки відповідні законодавчі вимоги, але й своєрідну етико-правову культуру, тлумачення та впровадження принципів європейської біоетики [7] саме в професійному контексті, розуміння сучасних викликів для етичної поведінки вченого, можливість прийняття найкращих етичних рішень в кожному окремому випадку [8,9]. Глибоке знання біоетичних засад сучасної науки, відповідальність та доброчесність є ознаками високого професіоналізму вченого.

Етичні аспекти роботи з тілом померлого в галузі теоретичної та практичної медицини мають свої особливості. Деякі з етичних питань є спільними для всіх медичних спеціальностей, тоді як деякі є специфічними для даної. Впровадження етико-правових вимог і стандартів є обов'язковими для забезпечення високого рівня надійності та довіри до фахівців [10,11].

Сьогодні в міжнародному етико-правовому полі бракує спеціальних етичних стандартів у галузі судово-медичних досліджень [12]. Переважна кількість загальновідомих європейських декларацій та директив містить рекомендації щодо досліджень, пов'язаних зі здоров'ям за участю людей; клінічними випробуваннями фармацевтичних препаратів; репродуктивними технологіями; генетичним тестуванням; трансплантацією людських тканин і клітин, біобанками тощо.

В Гельсінській декларації ВМА «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини в якості об'єкта дослідження» (2008), ратифікованої Україною, передбачений тільки один пункт щодо врегулювання забору біоматеріалу в померлої особи для медичних досліджень, де вказується, що «лікар повинен належним чином оформити згоду на їхній збір, аналіз, зберігання та/або повторне використання» [13].

Коли йдеться про вилучення анатомічних матеріалів із тіла померлої людини, перш за все, увага приділяється *повазі до гідності та автономії особи*, якій тіло та останки належали до смерті та належать після смерті. Слід також

враховувати, що деякі особи та релігійні конфесії можуть надавати особливий статус тілу та його частинам через релігійні переконання.

Актуальними також залишаються біоетичні *принципи «не нашкодь» та цілісності* щодо тіла померлої особи. Мінімізація втручань в тіло померлої особи з науковою метою може відбуватися шляхом ретельного передчасного планування наукових досліджень, продуманого дизайну, застосування сучасної методології дослідження, користування архівним матеріалом.

Повага до вільного вибору, автономії особистості щодо розпорядження власним тілом після смерті реалізується у двох правових моделях регулювання донорства органів і тканин від померлих осіб: «презумпції згоди» та «презумпції незгоди».

В Україні діє презумпція «незгоди», якщо невідоме зажиттєве волевиявлення померлої особи та за відсутності письмового підтвердження згоди померлої особи на вилучення анатомічних матеріалів вони можуть бути взяті за згоди подружжя або родичів, які проживали з нею до смерті.

Основи законодавства України про охорону здоров'я регламентують, що взяття органів та інших анатомічних матеріалів із тіла фізичної особи, яка померла, не допускається, крім випадків і в порядку, передбачених законом. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», а також Закон України «Порядок та умови вилучення, зберігання, тестування, обробки і використання анатомічних матеріалів, призначених для трансплантації тканин» [14]. У померлих неповнолітніх, обмежено дієздатних або недієздатних осіб анатомічні матеріали можуть бути взяті за згоди їхніх законних представників. В той же час не допускається вилучення анатомічних матеріалів у померлої особи, якщо за життя ця особа зробила заяву про незгоду бути донором.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, інших питань у сфері охорони здоров'я» від 09.01.2025 року, для науково-практичної діяльності в галузі охорони здоров'я може бути переданий біоматеріал, який встановлено непридатним для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів [15].

Згідно із вищезгаданим законом, вводяться нові обмеження: «забороняється вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, які належать до: 1) дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 2) осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними; 3) осіб, особистість яких не встановлена (невстановлені особи); 4) осіб, загиблих (померлих) внаслідок застосування заходів примусу працівниками правоохоронних, силових та інших структур, які уповноважені законом чи іншими нормативно-правовими актами використовувати та застосовувати заходи примусу; 5) осіб зі складових сил оборони та сил безпеки, які загинули при виконанні ними службових обов'язків в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»; 6) осіб, які загинули (померли) внаслідок збройної агресії проти України». В такий спосіб, на наш

погляд, реалізується *біоетичний принцип* вразливості, якій передбачає додатковий захист особливо вразливих верств, менш соціально захищених соціальних груп населення, в даному випадку – дітей-сиріт; недієздатних осіб; загиблих примусовою смертю осіб; осіб, які загинули при виконанні ними службових обов'язків та внаслідок збройної агресії проти України [16].

Етико-правове регулювання вилучення біологічних матеріалів від померлих осіб, тіла яких підлягали судово-медичній експертизі, для наукових досліджень, передбачає також дотримання цілої низки інших нормативних вимог українського законодавства, а саме: Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, інших питань у сфері охорони здоров'я» [15], КПК України [17], Закону України «Про судову експертизу» [18], Кримінального кодексу України [19], Наказу МОЗ України від 17.01.1995 р. №6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» [20], Закону України «Про поховання та похоронну справу» [21], Наказу МОЗ України «Деякі питання організації посмертного донорства» [22]. В останньому наказі наведені переліки: 1) анатомічних матеріалів людини, призначених для трансплантації, дозволених до вилучення у донора-трупа; 2) анатомічних матеріалів людини, призначених для виготовлення біоімплантатів, дозволених до вилучення у донора-трупа; 3) фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у мертвого ембріона (плода) людини.

Розгляд вимог чинних нормативно-правових актів України щодо вилучення біологічних матеріалів із тіл померлих, що підлягали судово-медичній експертизі, дозволяє і ще раз навести особливості порядку роботи з трупним матеріалом при проведенні наукового дослідження.

При цьому, слід зазначити, що, незважаючи на певні зміни в нормативно-правових актах України, порядок вилучення біологічних об'єктів від трупа людини для наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини, що наведений нами у 2016 році [3,4], залишився фактично незмінним і його особливості полягають у наступному.

І. Виходячи зі змісту статті 20 Закону України «Про судову експертизу» [18], при наданні органу досудового розслідування інформації про закриття кримінального провадження (відповідно до ст. 284 КПК України), або у разі отримання від суду інформації про закінчення кримінального провадження – *вилучення біологічних матеріалів із тіла померлої особи або з архівного матеріалу бюро для наукових досліджень може бути можливим без отримання дозволу правоохоронних органів чи згоди родичів померлої особи.*

У такому разі, для реалізації наукових проєктів між закладом вищої освіти/науково-дослідної установи (ЗВО/НДУ) та державною спеціалізованою установою (ДСУ) «Бюро судово-медичної експертизи» укладається *угода (договір)* про співпрацю, яка надає можливість вилучення біологічних матеріалів із тіла померлої особи або з архівного матеріалу бюро для наукових досліджень. Найбільш оптимальним при цьому є *робота з архівним гістологічним матеріалом* бюро [20]. Слід також знати, що за «Правилами проведення судово-медичних експертиз у відділеннях бюро судово-медичної

експертизи» [20], біологічний матеріал підлягає знищенню через 3 роки. Тому частина його може бути передана для наукових досліджень в рамках наведеної вище угоди про співпрацю.

II. *Всі інші випадки вилучення біологічних матеріалів для наукових досліджень - передбачають обов'язкове отримання дозволу правоохоронних органів чи згоди родичів померлої особи.* Вони зумовлені наявністю певних правил і вимог, яких слід дотримуватися і виконувати. Насамперед тих, що викладені в Наказі МОЗ України «Деякі питання організації посмертного донорства» [22] та статті 16 Закону «Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині» [15]. Детальна інформація про порядок таких дій і відповідальних осіб за отримання дозволів нами була викладена раніше [3,4] і не змінилася у 2025 році. При цьому, слід зберігати *етичний принцип* поваги до гідності та автономії особистості: у разі відсутності зажиттєвого волевиявлення – вилучати частини тіла, органи та тканини померлого з науковою метою, лише за умов наявності добровільної інформованої згоди родичів померлого (за умов наявності у родичів дозволу на поховання тіла). З метою реалізації принципу вразливості, дотримуватися заборони вилучення анатомічних матеріалів у померлих осіб, які належать до: дітей-сиріт; недієздатних осіб; загиблих примусовою смертю осіб; осіб, які загинули при виконанні ними службових обов'язків та внаслідок збройної агресії проти України. Дотримуватися *принципу конфіденційності*: отримана в процесі наукового дослідження наукова інформація, яка може ідентифікувати особу померлого, повинна зберігатися в таємниці.

Після вилучення біологічних матеріалів складається «Акт вилучення біологічних об'єктів трупа», який містить інформацію про обсяг та найменування біологічного матеріалу. «Акт вилучення ...» є невід'ємним компонентом «Експертного висновку», з обов'язковим зазначенням в протокольній частині про вилучення біологічних матеріалів.

Етичні аспекти наукових досліджень, що передбачають вилучення біологічних матеріалів із тіла померлої особи, також стосуються вчасного проведення етичної експертизи комісіями з етики. Протокол дослідження повинен містити не лише наукове обґрунтування дослідження, але й чітку інформацію стосовно збору, використання, зберігання біологічних матеріалів. Дослідження, які не мають достатнього наукового обґрунтування, користі для науки та соціуму, або супроводжуються втратою та пошкодженням зразків, зберіганням їх в невідповідних умовах, не повинні вважатися етично прийнятними.

Дослідження, що включають узяття (вилучення) тканин та органів трупа, також містять ризик щодо захисту персональних даних померлого, особливо у випадку можливості ідентифікації тіла або біологічних зразків із фізичною особою, яка померла. Таким чином, дослідник має передбачати дотримання *принципу конфіденційності*, а протокол дослідження має містити відповідні пункти та пояснення.

Висновки.

1. Планування та виконання наукових морфологічних досліджень із анатомії, гістології, цитології, ембріології людини та судової медицини слід виконувати в рамках угоди про співпрацю між адміністрацією вищого (фахового передвищого) закладу, післядипломної освіти чи науково-дослідної установи та ДСУ «Бюро судово-медичної експертизи», яка передбачає можливість доступу до архівного матеріалу бюро та/або вилучення біологічних матеріалів із тіла померлої особи під час чи після проведення судово-медичної експертизи.

2. Основними етичними принципами та етико-правовими нормами при вилученні біологічних матеріалів для наукових досліджень під час чи після проведення судово-медичної експертизи та роботи з архівним матеріалом бюро є:

- *етичний принцип* поваги до гідності та автономії особистості: у разі відсутності зажиттєвого волевиявлення вилучати частини тіла, органи та тканини померлого з науковою метою, лише за умов наявності добровільної інформованої згоди родичів померлого (за умов наявності у родичів дозволу на поховання тіла);

- *принцип вразливості*: дотримуватися заборони вилучення анатомічних матеріалів у померлих осіб, які належать до дітей-сиріт; недієздатних осіб; загиблих примусовою смертю осіб; осіб, які загинули при виконанні ними службових обов'язків та внаслідок збройної агресії проти України;

- *принцип конфіденційності*: отримана в процесі наукового дослідження наукова інформація, яка може ідентифікувати особу померлого, повинна зберігатися у таємниці.

Авторська декларація.

Автори декларують відсутність плагіату, конфлікту інтересів та джерел зовнішнього фінансування відносно цієї статті.

Література

1. Козодаєв СП. Етична експертиза у сфері медичних досліджень: спосіб захисту прав людини. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023;1:76-83. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.13>

2. Белов ДМ, Белова МВ. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2022;74:85-90. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.65>

3. Мішалов ВД, Твердохліб ІВ, Юрченко ВТ. Правове та законодавче обґрунтування порядку вилучення біологічних об'єктів від трупа людини для наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології. Морфологія. 2016;10(1):107-111. DOI: <https://doi.org/10.26641/1997-9665.2016.1.107-111>

4. Мішалов ВД, Хохолева ТВ, Юрченко ВТ, Войченко ВВ. Правове та законодавче обґрунтування порядку вилучення біологічних об'єктів від трупа людини для наукових досліджень з судової медицини. Судово-медична експертиза. 2016;2:4-8. DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2016.1>

5. Головченко ЛМ. Проблемні питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013;1:8–10. Доступно:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_1_4

6. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII [Інтернет]. 2018 [оновлено 2025 Січ 9; цитовано 2025 Груд 18]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

7. Pustovit S, Paliei L. Global bioethics in european context. *Filosofska Dumka*. 2024;2:117–36. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2024.02.117>

8. Browen RT. *Ethics and the Practice of Forensic Science*. 3rd ed. Taylor&Fransis group: CRC press;2024. 328 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003375593>

9. Perera WNS, Paranitharan P. Medical ethics applied in Forensic Research: A revisit to ethical guidelines. *Medico-Legal Journal of Sri Lanka*. 2016;3(2):20-4. DOI: <http://doi.org/10.4038/mlj.v3i2.7326>

10. Лисак АВ, Пустовіт СВ, Дядик ОО. Історичні та етико-правові аспекти аутопсії. Досвід України та інших країн. *Український медичний часопис*. 2017;5(121):1-5.

11. Yadav PK. Ethical issues across different fields of forensic science. *Egypt J Forensic Sci*. 2017;7:10. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41935-017-0010-1>

12. Scarpulla V, Amadasi A, Pelotti S, Ingravallo F. Applicability and usefulness of the Declaration of Helsinki for forensic research with human cadavers and remains. *Forensic Sci Med Pathol*. 2023;19(1):1-7. DOI: <http://doi.org/10.1007/s12024-022-00510-4>. PMID: 35932421; PMCID: PMC9362629.

13. Гельсінська декларація "Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження"; п.25. Всесвітня медична асоціація. Гельсінки [Інтернет]. 1964 [оновлено 2008 Жов 1; цитовано 2025 Гру 10]. Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005#Text

14. Порядок та умови вилучення, зберігання, тестування, обробки і використання анатомічних матеріалів, призначених для трансплантації тканин. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2025р. № 203 [Інтернет]. 2025 [цитовано 2025 Груд 10]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-2025-%D0%BF#Text>

15. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, інших питань у сфері охорони здоров'я: Закон України від 09.01.2025р. № 4203/IX [Інтернет]. 2025 [цитовано 2025 Груд 10]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4203-20/#Text>

16. Пішта ВІ. Правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині. В: Булеца СБ, Менджул МВ, ред. *Медичне право: підручник*. Ужгород: РІК-У; 2021. с. 184-220. Доступно: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/52390>

17. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI [Internet]. 2013 [оновлено 2025 Серп 1; цитовано 2025 Груд 18]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

18. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994р. № 4038-XII [Інтернет]. 1994 [оновлено 2025 Січ 1; цитовано 2025 Груд 10]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

19. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III [Інтернет]. 2001 [оновлено 2025 Черв 7; цитовано 2025 Груд 18]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

20. Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України: Наказ МОЗ України від 17.01.1995р. № 6. [Інтернет]. 1995 [цитовано 2025 Груд 18]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text>

21. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07.2003р. № 1102-IV [Інтернет]. 2003 [оновлено 2025 Лист 28; цитовано 2025 Груд 18]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text>

22. Деякі питання організації посмертного донорства: Наказ МОЗ України від 11.06.2021р. № 1184 [Інтернет]. 2021 [оновлено 2025 Серп 12; цитовано 2025 Груд 18]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0967-21#Text>

Referens

1. Kozodaiev SP. Etychna ekspertyza u sferi medychnykh doslidzhen': sposib zakhystu prav liudyny [Ethical expertise in the field of medical research: a way to protect human rights]. Analitychno-porivnial'ne pravo navstvo. 2023;1:76-83 DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.13> (in Ukrainian)
2. Bielov DM, Bielova MV. Systema zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna: doktrynal'ni ta normatyvni osnovy [The system of protection of human and civil rights and freedoms: doctrinal and normative foundations]. Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya «Pravo». 2022;74:85-90. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.65> (in Ukrainian)
3. Mishalov VD, Tverdokhlib IV, Yurchenko VT. Pravove ta zakonodavche obgruntuvannya poriadku vyluchennia biolohichnykh ob'ektiv vid trupa liudyny dlia naukovykh doslidzhen' z anatomii, histolohii, tsytolohii [Legal and legislative justification of the procedure for removing biological objects from a human corpse for scientific research in anatomy, histology, and cytology]. Morfolohiia. 2016;10(1): 107-11. DOI: <https://doi.org/10.26641/1997-9665.2016.1.107-111> (in Ukrainian)
4. Mishalov VD, Khokholieva TV, Yurchenko VT, Voichenko VV. Pravove ta zakonodavche obgruntuvannya poriadku vyluchennia biolohichnykh ob'ektiv vid trupa liudyny dlia naukovykh doslidzhen' z sudovoi medytsyny [Legal and legislative substantiation of the procedure for the removal of biological objects from a human corpse for scientific research in forensic medicine]. Sudovo-medychna ekspertyza. 2016;2:4-8. DOI: <https://doi.org/10.24061/2707-8728.2.2016.1> (in Ukrainian)
5. Holovchenko LM. Problemni pytannia zakonodavchoho rehuliuвання sudovo-ekspertnoi diial'nosti [Problematic issues of legislative regulation of forensic expertise]. Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy. 2013;1:8–10. Dostupno: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_1_4 (in Ukrainian)
6. Pro zastosuvannya transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni: Zakon Ukrainy vid 17.05.2018 № 2427-VIII [On the use of transplantation of anatomical materials to humans: Law of Ukraine dated 17.05.2018 No 2427-VIII]. [Internet]. 2018 [onovleno 2025 Sich 9; tsytovano 2025 Hrud 18]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (in Ukrainian)
7. Pustovit S, Paliei L. Global bioethics in European context. Filosofska Dumka. 2024;2:117-36. <https://doi.org/10.15407/fd2024.02.117>
8. Brown RT. Ethics and the Practice of Forensic Science. 3rd ed. Taylor&Fransis group: CRC press; 2024. 328 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003375593>
9. Perera WNS, Paranitharan P. Medical ethics applied in Forensic Research: A revisit to ethical guidelines. Medico-Legal Journal of Sri Lanka. 2016;3(2):20-4. DOI: <http://doi.org/10.4038/mlj.v3i2.7326>
10. Lysak AV, Pustovit SV, Diadyk OO. Istorychni ta etyko-pravovi aspekty autopsii. Dosvid Ukrainy ta inshykh krain [Historical and ethical and legal aspects of autopsy. Experience of Ukraine and other countries]. Ukrains'kyi medychnyi chasopys. 2017; 5(121):1-5. (in Ukrainian)
11. Yadav PK. Ethical issues across different fields of forensic science. Egypt J Forensic Sci. 2017;7:10. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41935-017-0010-1>
12. Scarpulla V, Amadasi A, Pelotti S, Ingravallo F. Applicability and usefulness of the Declaration of Helsinki for forensic research with human cadavers and remains. Forensic Sci Med Pathol. 2023;19(1):1-7. DOI: <http://doi.org/10.1007/s12024-022-00510-4>. PMID: 35932421; PMCID: PMC9362629.
13. Hel'sins'ka deklaratsiia "Etychni pryntsypy medychnykh doslidzhen' za uchastiu liudyny u yakosti ob'iekta doslidzhennia" [Ethical principles of medical research involving human subjects]; p.25. Vsesvitnia medychna asotsiatsiia. Hel'sinky; 1964 [onovleno 2008 Zhov 1; tsytovano 2025 Hru 10]. Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005#Text (in Ukrainian)
14. Poriadok ta umovy vyluchennia, zberihannia, testuvannia, obrobky i vykorystannia anatomichnykh materialiv, pryznachenykh dlia transplantatsii tkany. Postanova Kabinetu Ministriv

Ukrainy vid 21.02.2025r. № 203 [Procedure and conditions for the extraction, storage, testing, processing and use of anatomical materials intended for tissue transplantation. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 21.02.2025, No. 203]. [Internet]. 2025 [tsytovano 2025 Hrud 10]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203-2025-%D0%BF#Text> (in Ukrainian)

15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy schodo udoskonalennia orhanizatsii nadannia medychnoi dopomohy iz zastosuvanniam transplantatsii, inshykh pytan' u sferi okhorony zdorov'ia: Zakon Ukrainy vid 09.01.2025r. № 4203/IX [On amendments to certain laws of Ukraine regarding the improvement of the organization of medical care involving transplantation, and other issues in the field of healthcare: Law of Ukraine dated 09.01.2025 No. 4203/IX]. [Internet]. 2025 [tsytovano 2025 Hrud 10]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1967-20#Text> (in Ukrainian)

16. Pishta VI. Pravove rehuliuвання transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni [Legal regulation of transplantation of human anatomical materials]. V: Buletsa SB, Mendzhul MV, red. Medychne pravo: pidruchnyk. Uzhhorod: RIK-U; 2021. s. 184-220. Dostupno: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/52390> (in Ukrainian)

17. Kryminal'nyi protsesual'nyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.04.2012 No. 4651-VI] [Internet]. 2013 [onovleno 2025 Serp 1; tsytovano 2025 Hrud 18]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (in Ukrainian)

18. Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25.02.1994r. № 4038-XII [On forensic examination: Law of Ukraine dated 25.02.1994 No. 4038-XII] [Internet]. 1994 [onovleno 2025 Sich 1; tsytovano 2025 Hrud 10]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (in Ukrainian)

19. Kryminal'nyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001r. № 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. № 2341-III] [Internet]. 2001 [onovleno 2025 Cherv 7; tsytovano 2025 Hrud 18]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian)

20. Pro rozvytok ta vdoskonalennia sudovo-medychnoi sluzhby Ukrainy: Nakaz MOZ Ukrainy vid 17.01.1995r. № 6 [On the Development and Improvement of the Forensic Medical Service of Ukraine: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 17.01.1995 No. 6]. [Internet]. 1995 [tsytovano 2025 Hrud 18]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0248-95#Text> (in Ukrainian)

21. Pro pokhovannia ta pokhoronnu spravu: Zakon Ukrainy vid 10.07.2003r. № 1102-IV [On burial and funeral services: Law of Ukraine dated 10.07. 2003 No. 1102-IV] [Internet]. 2003 [onovleno 2025 Lyst 28; tsytovano 2025 Hrud 18]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text> (in Ukrainian)

22. Deiaki pytannia orhanizatsii posmertnoho donorstva: Nakaz MOZ Ukrainy vid 11.06.2021r. № 1184 [Some issues of organizing posthumous donation: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 11.06.2021 No. 1184] [Internet]. 2021 [onovleno 2025 Serp 12; tsytovano 2025 Hrud 18]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0967-21#Text> (in Ukrainian)

Відомості про авторів

Мішалов Володимир Дем'янович – доктор медичних наук, професор кафедри морфології, клінічної патології та судової медицини Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика МОЗ України

e-mail: volodymyr.d.mishalov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7617-1709>

Пустовіт Світлана Віталіївна – доктор філософських наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін та інформатики Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика МОЗ України

e-mail: pustovit-sv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5104-8491>

Войченко Валерій Володимирович – кандидат медичних наук, доцент, начальник ДСУ «Дніпропетровське обласне бюро судово-медичної експертизи», Голова Асоціації судових медиків України
E-mail: dneprsm@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3951-4434>

Твердохліб Ігор Володимирович – доктор медичних наук, професор кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології ЗВО «Дніпровський державний медичний університет МОЗ України»
e-mail: ivt@dmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8672-3773>

Козлов Сергій Володимирович – професор кафедри патологічної анатомії та судової медицини Дніпровського державного медичного університету, доктор медичних наук, професор
e-mail: tanatholog@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7619-4302>

Маєвський Олександр Євгенович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри технологій медичної діагностики та лікування Навчально-наукового центру «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка
e-mail: maevskyalex8@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9128-1033>

Information about authors:

Volodymyr Mishalov – Doctor of medical sciences, professor, Head of the Department of morphology, clinical pathology and forensic medicine of Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine
e-mail: volodymyr.d.mishalov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7617-1709>

Svitlana Pustovit – Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Fundamental Disciplines and Informatics of the P.L. Shupyk National University of Healthcare of Ukraine, Ministry of Health of Ukraine
e-mail: pustovit-sv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5104-8491>

Valeriy Voichenko – Kandydat of Medical Sciences, Docent, Chairman of the Association of Forensic Physicians of Ukraine, Head of the Municipal Institution "Dnipro Regional Bureau of Forensic Medical Examination" Kyiv, Ukraine
E-mail: dneprsm@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3951-4434>

Igor Tverdokhlib – Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology of the Higher Educational Institution "Dnipro State Medical University of the Ministry of Health of Ukraine"
e-mail: ivt@dmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8672-3773>

Serhii Kozlov – Doctor of Medicine, Professor of the Department of Pathological Anatomy and Forensic Medicine of the Dnipro State Medical University
e-mail: tanatholog@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7619-4302>

Oleksandr Maievskiy – Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department medical diagnostics and treatment technologies ESC "Institute of Biology and Medicine" Taras Shevchenko National University of Kyiv: Kyiv, Ukraine
e-mail: maevskyalex8@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9128-1033>

Надійшло до редакції 11.07.2025 р.

Прийнято до друку 07.10.2025 р.